

MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

-İslami Hareketlerde Siyasi Kurumsallaşma Sorunu-

MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ
-İslami Hareketlerde Siyasi Kurumsallaşma Sorunu-

Yayın No: 32
Araştırma Serisi: 13
ISBN: 978-
1. Basım, Nisan 2019

Yayına Hazırlık: Mehmet Beydemir
Tashih: Fatih Güvendi
Kapak: Zahid Yıldırım
İç Tasarım: T. Erdal Kara

© İLEM Yayınları 2019

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Hazar Reklam Matbaacılık
Sertifika No.: 26482
İskitler / Ankara
Telefon: +90 312 278 50 77

ilem
YAYINLARI

Aziz Mahmut Hüdayi M. Halk C. Türbe Kapısı S. No:13 Üsküdar - İstanbul
Tel: 0216 310 43 18 Faks: 0216 310 43 18
www.ilemyayinlari.com - info@ilemyayinlari.com

İLEM Yayınları, İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve Nobel Akademik Yayıncılık ortak markasıdır.

MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN YÜKSELİŞİ VE DÜŞÜŞÜ

-İslami Hareketlerde Siyasi Kurumsallaşma Sorunu-

Muhammed Hüseyin Mercan

ilem
YAYINLARI

İçindekiler

Şekiller Listesi	Vii
Takdim	ix
Önsöz	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
SİYASAL KURUMSALLAŞMA	
PARAMETRELERİ VE İSLAMİ HAREKET	9
1.1. Kavramsal Giriş: Siyasal Kurum ve Siyasal Kurumsallaşma	12
1.1.1. Siyasal Kurum	13
1.1.2. Siyasal Kurumsallaşma	18
1.2. Siyasi Parti Kurumsallaşması ve Ölçüm Parametreleri	25
1.3. Toplumsal Hareketler ve Kurumsallaşma	35
1.4. Siyasal Bir Kurum Olarak İslami Hareket ve Kurumsallaşma Parametreleri	41
İKİNCİ BÖLÜM	
KURULUŞUNDAN 3 TEMMUZ DARBESİ'NE	
MÜSLÜMAN KARDEŞLER	53
2.1. Müslüman Kardeşler'in Kuruluş ve Gelişimi:	
Hasan el-Benna Dönemi	57
2.1.1. Hasan el-Benna'nın İlk Yılları	57

2.1.2. Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın Kuruluşu ve İsmailiyye Dönemi	64
2.1.3. Hareket'in Kahire'ye Taşınması	67
2.1.5. Filistin Davası ve Saray'la Kurulan Temaslar	74
2.1.7. II. Dünya Savaşı Sonrası İlişkiler ve Gizli Örgütün Tesisi	81
2.1.10. Dönemin Genel Değerlendirmesi ve Hareket'ten Kopuşlar	97
2.1.11. Hareket'in Yasaklanması ve Benna'ya Suikast	100
2.2. Baskı ve Görece Serbestlik Arasında Yerleşikleşme Dönemi: 1951-1981	106
2.2.1. Hudeybi Dönemi ve Liderlik Tartışmaları	108
2.2.2. Hür Subaylar Darbesi ve Müslüman Kardeşler	115
2.2.3. Hudeybi ve Devrim Konseyi Arasındaki Anlaşmazlıklar	122
2.2.4. Seyyid Kutub ve Müslüman Kardeşler	128
2.2.5. İdeolojik Ayrışma	133
2.2.6. "Du'at La Kudat" ve Müslüman Kardeşler'de Yeni Dönem	135
2.2.7. Sedat Döneminde Müslüman Kardeşler	140
2.2.8. Tilmisani'nin Liderliği ve Üniversitelerde Yayılma Dönemi	144
2.3. Baskı, İttifak ve Reform Arasında Kısıtlama ve Açılma Dönemi: 1981-2011	148
2.3.1. Müslüman Kardeşler'in Seçim İttifakları	149
2.3.2. Sendika ve Meslek Grubu Örgütlenmeleri	153
2.3.3. Partileşme Temayülü ve 'Vasat' İnisyatifi	157
2.3.4. Kifaye Hareketi ve Müslüman Kardeşler'de Reform	160
2.4. Halk Devrimi ve Darbe Arasında İktidar Tecrübesi	162
2.4.1. 25 Ocak Devrimi ve Mübarek Rejiminin Sonu	163
2.4.2. Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı Seçimleri	166
2.4.3. Müslüman Kardeşler'in İlk Yönetim Tecrübesi ve Haziran 2013 Darbesi	168

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜSLÜMAN KARDEŞLER'DE SİYASAL

KURUMSALLAŞMA

175

3.1. Özerklik	178
3.1.1. Karar Alma Mekanizması	182
3.1.1.1. Karar Alma Mekanizmasında İç Özerklik	185
3.1.1.2. Karar Alma Mekanizmasında Dış Özerklik	189

3.1.2. Kendi Dışındaki Yapılarla İlişkiler	193
3.1.3. Mali Kaynaklar	202
3.2. Örgütlenme Düzeyi	212
3.3. Uyum Sağlama	221
3.3.1. Uzun Ömürlülük	222
3.3.2. Nesil Değişimi	224
3.3.3. Temel İlkeler ve İşlevsel Değişim	229
3.4. Tutarlılık	245
3.5. Değer Aşılama	256
3.6. Siyasal Rejimin Tolerans Düzeyi	265
SONUÇ	277
KAYNAKÇA	291

Şekiller Listesi

Şekil 1: Panebianco'nun Kurumsallaşma Diyagramı	28
Şekil 2: Randall ve Svasand'a Göre Parti Kurumsallaşmasının Boyutları	31
Şekil 3: Basedau ve Stroh'a Göre Parti Kurumsallaşmasının Boyutları	33
Şekil 4: Basedau ve Stroh'a Göre Parti Kurumsallaşması Parametreleri	34
Şekil 5: Müslüman Kardeşler'in İdari Yapı Şeması	216
Şekil 6: Müslüman Kardeşler'in Teşkilat Piramidi	217

Takdim

İslamcılık Batılı devletler karşısında yenilen Müslümanların bir tepkisi olmanın çok ötesinde özellikler taşıyan bir akımdır. Her şeyden önce İslamcılık bütün olumsuz koşullara karşı kendi inanç, değer ve kurumsallaşma yeteneğine duyulan bir güvenin bir ifadesidir. Bu güven bir hareket dinamizmini beraberinde getirmekte, müslüman topluma özeleştiri ile karşı çıkışı bir arada sunmaktadır. İslamcılık bir yerde Müslüman coğrafyanın ruhunu, yeniden yükseliş azmini seslendiren bir hareket kültürüdür.

İslamcı hareketler dendiğinde hiç şüphesiz Mısır Müslüman Kardeşler Hareketi'nin özel bir yeri bulunmaktadır. Bu hareket tüm Ortadoğu, Orta ve Uzak Asya Müslüman toplumlarını etkilemiş, farklı versiyonlarda benzer oluşumların doğmasına kaynaklık etmiştir. Diktatöryal Mısır rejiminin baskısı nedeniyle bir sosyal hareket ağı olarak gelişme gösteren Müslüman Kardeşler, değişim isteği ve şiddete mesafeli duruşu birarada hayata geçirebimiş bir geleneğe sahiptir. Böyle bir birikimin siyasal alana taşınması durumunda ne tür sonuçlar doğurabileceği her zaman tartışma konularından birini oluşturmuştur.

Dr. Muhammed Hüseyin Mercan'ın bu çalışması okuyucuyu duygusal bağlılık ve şarkiyatçı bakış açılarının ötesine geçerek konuyu bilimsel bir temelde ele alma gibi zorlu bir alana davet ediyor. Üstelik toplumsal hareket ve kurumsallaşma ilişkisini bu ilişkinin siyasal alana taşınması sorunu ile birlikte ele alarak bu zorluğun üzerine gidiyor. Mercan bu eserde bugüne kadar ele alınmamış şekilde bir örgütsel değişim sürecini ve siyasal iktidar olma mücadelesini içsel ve dışsal engelleyici unsurlarıyla birlikte tartışmaya açıyor.

Kitap tüm bu yönleriyle hem araştırmacılar için hem de bu konulara ilgi duyan genel okuyucu için bir başvuru kaynağı olacak nitelikte bir çalışmayı literatüre kazandırıyor.

Prof. Dr. Haluk Alkan

ÖNSÖZ

İslami hareketler ve İslami düzeni esas alan siyaset biçimi üzerine yapılan çalışmalar, İslam dünyasının geneli üzerine oluşan literatür içinde ilk sıralarda yer almaktadır. Küresel siyasette yaşanan değişimler ve Müslüman toplumların bu değişimlere yerel ya da küresel düzeyde verdiği tepki, İslami hareketlere dair tartışmaların güncelliğini korumasındaki başlıca faktördür. Toplumsal alan kadar siyasal alana dair de düzenleyici fikirler ortaya koyan İslami hareketlerin, buldukları ülkelerde siyasetle kurdukları ilişki arttıkça onlara yönelik ilgi ve alaka da o ölçüde artmaktadır. Özellikle 2011’de Arap dünyasında başlayan halk ayaklanmaları sonucunda otoriter rejimlerin yıkılarak yeni bir siyasal düzen ihtimalinin oluşması ve süreçte İslamcı yapıların aktif rolü, İslami hareketlere dair çalışmalara ciddi ivme kazandırmıştır. Bu bağlamda tarihsel kökenleri, tanınırlığı ve oluşturduğu etki bakımından Müslüman Kardeşler Teşkilatı, son yıllarda İslami hareketler üzerine artan çalışmalarda öne çıkmaktadır.

Müslüman Kardeşler başta olmak üzere tüm İslami hareketlere dair yapılan çalışmalar, onların söylemleri, ideolojik temelleri, örgütlenme biçimleri ya da mevcut rejimlerle yaşadıkları gerilimler üzerine odaklanmaktadır.

Siyasal düzen fikrine sahip olmalarına ve siyasi hareket olarak kabul edilmelerine rağmen İslami hareketlerin siyasi bir kurum şeklinde değerlendirilmesi ve kurumsallaşma süreçlerinin incelenmesi ise sürekli göz ardı edilmiştir. Hâlbuki değer ve kimlik atfeden herhangi bir siyasi parti ya da siyasi kurum gibi İslami hareketler de kurumsallaşma sürecinden geçmekte ve kimi alanlarda kurumsallaşma temayülü gösterirken kimi alanlarda da kurumsallaşmayı başaramamaktadır.

Literatürdeki bu eksiklikten hareketle elinizdeki çalışma, Müslüman Kardeşler Teşkilatı örneği üzerinden İslami hareketin siyasi kurumsallaşma sorununu ele almaktadır. Siyasi rejimlerin kısıtlamaları nedeniyle çeşitli imkânları edinmede zorluklarla yüzleşmeleri ve siyasi partiler gibi resmî bir statüye çoğunlukla ulaşamamaları, onların siyasi kurum olmadıkları ya da kurumsallaşma sürecinden geçemedikleri anlamına gelmemektedir. Tam da bu noktada, doktora tezinin gözden geçirilmiş hâli olan bu çalışma, siyasi kurumsallaşma parametrelerini İslami hareketlere göre yeniden belirlemeyi ve onların kurumsallaşma düzeylerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. İslami hareketin kurumsallaşmasına dair bir açılım getirme kaygısıyla başlayan bu çalışmanın en önemli hedefi, ülkemizde oldukça sınırlı olan Müslüman Kardeşler Teşkilatı literatürüne mütevazı bir katkı sağlamaktır.

Uzun ve yorucu bir sürecin ardından tamamlanan bu çalışmaya katkıları tarif edilemeyecek kadar büyük olan kimseleri anmadan geçmek onlara yapılacak en büyük haksızlık olacaktır. Bu çerçevede öncelikle bu araştırmanın tüm süreçlerinde desteğini ve yol göstericiliğini sürekli yanımda hissettiğim muhterem Hocam Prof. Dr. Haluk Alkan'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Onun sabrı ve katkıları olmasaydı bu metnin tamamlanması mümkün olmazdı. Yaptığımız uzun tartışmalar boyunca Orta

Dođu'ya dair müktesebatından ve eşsiz kütüphanesinden en iyi şekilde istifade ettiğim Prof. Dr. Nuray Mert'e elinizdeki metne katkısından ötürü minnettirim. Ayrıca bu süreçte bilgi ve perspektifiyle birçok soruyu cevaplamamda yardımcı olan Prof. Dr. Ahmet Uysal'a da teşekkür borçluyum.

Akademik hayatım boyunca destek ve yönlendirmeleriyle ufkumu açan ve her daim işimi kolaylaştıran ve bu metnin kitaplaşması hususunda beni cesaretlendiren Doç. Dr. Lütfi Sunar'a şükran duygumu ifade etmek için kelimeler yetersiz kalacaktır. Çalışmanın hazırlık aşamasında İngiltere'de bulunduğum süreçte danışmanlığımlı yürüten ve yaptığımız tartışmalarla konuyu farklı yönleriyle kavramama vesile olan Dr. Abdulvahab el-Efendi'ye de minnettirim. Ayrıca doktora eğitimi ve araştırması süresince maddi ve manevi desteklerini her daim yanımda hissettiğim Dr. Taha Eğri'ye, Prof. Dr. Ekrem Erdem'e, Ghazwan el-Ahmed'e ve İlmi Etüdler Derneği ve İhsan Vakfı'nın çok kıymetli yöneticilerine müteşekkirim. Müslüman Kardeşler hakkında Arapça literatürdeki kitapların temininde bana yardımcı olan kıymetli dostum Saudo Sulaiman'ın katkısını belirtmeden geçemem. Beyrut kitapçılarının tozlu rafları arasında kalmış o kitapları bulmasaydı, bu metin oldukça eksik kalırdı. Ayrıca Ümit Güneş'in İngilizce literatürdeki kitapların temininde sarf ettiği emek gerçekten olağanüstüydü.

Elinizdeki metnin içeriğine doğrudan katkıları olmakla beraber hakikatte metnin tamamlanmasının asıl mimarları olan muhterem anne ve babamı büyük bir minnetle anmak üzerimdeki en büyük sorumluluktur. Daha küçük yaşlardan itibaren kitap okumayı ve bir şeyleri araştırıp sorgulamayı bana sevdirdikleri, eğitim hayatım boyunca beni her daim olumlu yönde motive ettikleri ve dualarını esirgemedikleri için her ikisine de ne kadar te-

şekkür etsem azdır. Şüphesiz onlar, bugün bulunduğum konumun baş mimarlarıdır.

Doktora yeterliliğine hazırlandığım süreçte hayatını benimle birleştiren ve tez araştırma ve yazım sürecinin bütün zorluklarına büyük bir sabırla katlanan, hiçbir vakit şikâyet etmeyip beni her daim cesaretlendiren, tez yazım aşamasında krize girdiğim anlarda toparlanmama vesile olan değerli eşim Sümeyye Mercan'ın hakkını ödemem mümkün değildir. Eğer o, sonsuz desteği ve gayretiyle işleri benim için daha kolay bir hâle getirmeseydi şüphesiz böyle bir metnin tamamlanması ve sonrasında kitaplaştırılması mümkün olmazdı. Bu nedenle onun yaptıklarının karşısında benim bu satırlarda dile getirdiğim basit bir teşekkürün lafı bile olmayacaktır. Ayrıca tez konusu önerisini teslim ettiğim gün dünyaya gözlerini açarak evimizi şenlendiren güzel kızım Saliha Betül'ün bu süreçteki katkısını da belirtmeden geçemem. Araştırmanın yorgunluğunu ve stresini, gülüşü ve oyunlarıyla bana unutturduğu ve kendisini sık sık ihmal etmeme rağmen babasını hiç ihmal etmediği için çalışmanın tamamlanmasında en önemli pay şüphesiz Saliha Betül'ündür. Elinizdeki metnin doktora tezi kısmı tamamlandıktan sonra dünyaya gelen oğlum Ömer İhsan'ı da çalışmanın kitaplaşma sürecinde varlığıyla sağladığı motivasyon nedeniyle zikretmem gerekmektedir.

Bu metnin iki kapak arasında hazır hâle gelmesinde desteklerini bizatihi gördüğüm fakat burada ismini zikre demediğim herkese teşekkür ederim. Bu kadar çok desteğe ve katkıya rağmen şüphesiz bu metnin de birçok eksikliği vardır. Bu eksiklikler ise metnin yazarı olarak doğrudan bana aittir.